

**BO'LAJAK SHIFOKORLARNING KASBIY-MA'NAVIY
TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISH: PEDAGOGIK ASOSLAR**

PhD dotsent Ahmedova Nigora Dadahonovna

Andijon davlat tibbiyot instituti

Annotatsiya: *Maqolada bo'lajak shifokorlarning kasbiy-ma'naviy tayyorgarligini rivojlantirishning pedagogik asoslari tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tibbiyot oliy ta'limida shifokor shaxsining ma'naviy-axloqiy kamoloti – empatiya, mas'uliyat, halollik, insonparvarlik, deontologik madaniyat, professional kommunikatsiya kabi fazilatlar – kasbiy kompetensiyaning ajralmas tarkibiy qismi sifatida yoritiladi. Tadqiqotda ma'naviy tarbiya, tibbiy etika, deontologiya, axloqiy dilemmalarni hal etish, refleksiya, kommunikativ treninglar va amaliy vaziyatlar asosida qaror qabul qilish metodlarining ta'lim jarayonidagi o'rni ilmiy asosda tahlil etilgan.*

Bo'lajak shifokorlarning kasbiy-ma'naviy tayyorgarligini rivojlantirish uchun zarur pedagogik shart-sharoitlar – innovatsion o'qitish texnologiyalari, integrativ yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, simulyatsion mashg'ulotlar, ma'naviy baholash mezonlari va tizimli refleksiya mexanizmlari – alohida asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: *kasbiy ma'naviyat; tibbiy etika; deontologiya; shifokor shaxsi; pedagogik model; empatiya; javobgarlik; axloqiy qaror; tibbiy ta'lim; bo'lajak shifokorlar.*

Kirish

Tibbiy ta'limda shifokor shaxsining ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk bo'lishi kasbiy kompetensiyaning ajralmas va hal qiluvchi qismidir. Zamonaviy tibbiyot nafaqat yuqori ilmiy-texnik bilimlarni, balki bemorga inson sifatida munosabatda bo'lish, axloqiy qaror qabul qilish, empatiya, javobgarlik va professional halollik kabi fazilatlarni ham talab etadi. Shifokorning kasbiy

muvaffaqiyati ko'p jihatdan uning ma'naviy qiyofasi, bemor bilan muloqot madaniyati va deontologik me'yorlarga amal qilish darajasiga bog'liq.

Ayniqsa, sog'liqni saqlash tizimining murakkablashib borayotgan bugungi sharoitida shifokorlar ko'plab etik tanlovlar, murakkab klinik vaziyatlar, stressli qarorlar oldida turibdi. Bunday vaziyatlarda shifokorning axloqiy barqarorligi, vijdoniy pozitsiyasi va kasbiy-intellektual pokligi yetakchi ahamiyat kasb etadi. Shu bois kasbiy-ma'naviy fazilatlarni rivojlantirish tibbiyot ta'limining ustuvor yo'nalishiga aylangan.

Tadqiqotimizda ishlab chiqilgan pedagogik model ana shu ehtiyojdan kelib chiqib, bo'lajak shifokorlarda kasbiy-ma'naviy fazilatlarni tizimli va bosqichma-bosqich shakllantirishga xizmat qiladi. Model ma'naviy motivatsiyani kuchaytirish, tibbiy etika va deontologiya bo'yicha nazariy tayyorgarlikni mustahkamlash, shaxsiy sifatlarni rivojlantirish hamda amaliy axloqiy qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan. Ushbu yondashuv shifokor shaxsining har tomonlama kamol topishiga, uning profesional madaniyati va jamiyat oldidagi mas'uliyatini chuqurlashtirishga yordam beradi.

1. Modelning tuzilishi

Tadqiqotimizda ishlab chiqilgan pedagogik model bo'lajak shifokorlarda kasbiy-ma'naviy fazilatlarni tizimli ravishda rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lib, u **izchil amalga oshiriladigan to'rt bosqichdan** iborat. Har bir bosqich shifokor shaxsining axloqiy va kasbiy yetuklikka tomon bosqichma-bosqich o'sishini ta'minlaydi hamda talabaning ma'naviy qaror qabul qilishga tayyorligini kuchaytiradi.

1. Motivatsion bosqich

Ushbu bosqichning maqsadi — talabalarda **ma'naviy ehtiyoj**, shifokorlik kasbiga xos insonparvarlik qadriyatlariga **ichki qiziqish** va kasbiy burchning axloqiy mohiyatini anglashni shakllantirishdir.

Motivatsion jarayon quyidagi pedagogik mexanizmlar asosida amalga oshiriladi:

- shifokorlik kasbining insonparvarlik mazmunini tushuntirish;

- bemor taqdiri, kasallik kechinmalari va dardga hamdardlik misolida empatiya shakllantirish;
- real klinik holatlar, hayotiy voqealar asosida ma'naviy mulohaza yuritish;
- buyuk shifokorlar faoliyatidan namunalar orqali kasbiy fazilatlarini ochib berish.

Bu bosqichda talabalarda kasbga nisbatan mas'uliyat, ma'naviy tayyorgarlik va axloqiy sezgirlik kuchayadi.

2. Kognitiv bosqich

Mazkur bosqich talabalarga **tibbiy etika, deontologiya, bioetika va shifokorning kasbiy ma'naviyati** bo'yicha chuqur nazariy bilim berishga qaratilgan. Uning asosiy vazifalari:

- Gippokrat merosi, Paracelsus ta'limoti va zamonaviy bioetika prinsiplarini o'rgatish;
- "ziyon qilma", adolat, halollik, bemor huquqlarini hurmat qilish kabi deontologik tamoyillarni anglash;
- axloqiy tanlovlar mohiyati, klinik vaziyatlarda ma'naviy mezonlarga asoslangan tahliliy fikrlashni shakllantirish;
- etik me'yorlar va huquqiy talablarga asoslangan kasbiy qarorlar qabul qilishni o'rganish.

Kognitiv bosqich talabaning nazariy tayyorgarligi, kasbiy etikaga doir bilimlari va axloqiy tafakkurini mustahkamlaydi.

3. Amaliy bosqich

Ushbu bosqichda olingan nazariy bilimlar **klinik va simulyatsion amaliyotga tatbiq etiladi**. Talabalar real hayotga yaqinlashtirilgan vaziyatlarda axloqiy qaror qabul qilishni mashq qiladilar. Bosqich quyidagi faoliyatlarni o'z ichiga oladi:

- klinik vaziyatlar asosida deontologik muammolarni aniqlash va hal qilish;
- shifokor–bemor muloqotining axloqiy jihatlarini amaliy mashq qilish;

- simulyatsion keyslar va rolli o'yinlar orqali kasbiy javobgarlikni his etish;
- axloqiy dilemmalarni guruhda muhokama qilish;
- empatiya, muomala madaniyati va kommunikativ etikani rivojlantiruvchi treninglar.

Amaliy bosqich talabani nazariy bilimlarni haqiqiy klinik faoliyatda qo'llay olish kompetensiyasini shakllantiradi.

4. Refleksiv–baholash bosqichi

Modelning yakuniy bosqichi talabani **o'zini tahlil qilish**, axloqiy refleksiya yuritishi va ma'naviy o'sish darajasini baholashga yo'naltirilgan. Bu bosqich quyidagilarni qamrab oladi:

- axloqiy qaror qabul qilish jarayonini tahlil qilish;
- refleksiya kundaliklarini yuritish va kasbiy holatlarni baholash;
- o'zining kasbiy-ma'naviy qiyofasini tanqidiy tahlil qilish;
- “shaxsiy ma'naviy portret” yaratish;
- kamchiliklar asosida individual rivojlanish rejasini ishlab chiqish.

Ushbu bosqich talabani ma'naviy barqarorligi, axloqiy mustaqilligi va vijdoniy qaror qabul qilish salohiyatini mustahkamlaydi hamda modellning umumiy samaradorligini belgilaydi.

2. Pedagogik sharoitlar

Bo'lajak shifokorlarda kasbiy-ma'naviy fazilatlarni shakllantirish murakkab, ko'p komponentli jarayon bo'lib, u samarali natija berishi uchun ma'lum pedagogik sharoitlarning ta'minlanishi zarur. Tibbiy ta'lim bo'yicha xalqaro tadqiqotlar (Cruess & Cruess, 2016; Hojat, 2016; Pellegrino & Thomasma, 1993) shuni ko'rsatadiki, shifokor shaxsining professional va ma'naviy qiyofasi faqat nazariy bilimlar bilan emas, balki maqsadli pedagogik muhit orqali shakllanadi.

Tadqiqotimizda ishlab chiqilgan model quyidagi pedagogik sharoitlar mavjud bo'lganda eng yuqori samaradorlikni ko'rsatdi:

Talabada ma'naviy ehtiyoj va kasbiy qiziqish uyg'otish

Talaba shifokorlik kasbining insonparvarlik mohiyatini anglab yetmaguncha, ma'naviy fazilatlarni ichki ehtiyoj sifatida qabul qilmaydi. Shu bois:

- real klinik hikoyalar, hayotiy misollar, shifokorlarning fidoiyluk tajribalari,

- bioetika bo'yicha muammoli vaziyatlar,
- bemorlarning hissiy kechinmalari bilan tanishtirish talabada ichki motivatsiyani kuchaytiradi.

Hojat (2016) qayd etganidek, empatiya va ma'naviy sezgirlik aynan motivatsion tajribalar orqali shakllanadi.

O'quv jarayoniga tibbiy etika, kasbiy qadriyatlar va milliy an'analarni integratsiya qilish

Beauchamp & Childress (2019) bioetika prinsiplarini — zarar qilmaslik, yordam berish, adolat va avtonomiya — shifokor faoliyatining tayanch tamoyillari sifatida belgilagan.

Bu tamoyillarni:

- dars mazmuniga,
- seminar mashg'ulotlariga,
- kasbiy muloqot treninglariga,
- tibbiy o'yinlar va keys-stadylarga

integratsiya qilish talabada axloqiy fikrlashni shakllantiradi.

Shu bilan birga, O'zbekiston tibbiy ta'limida milliy qadriyatlar — ulug' shifokorlar merosi, "bemor sha'nini hurmat qilish", "halollik", "rahm-shafqat" kabi an'anaviy tamoyillar — ma'naviy rivojlanish uchun muhim o'rin tutadi.

Pellegrino (1993) ta'kidlaganidek, tibbiyot — "nafaqat texnik bilim, balki axloqiy san'at"dir.

Klinik holatlar asosida ma'naviy tanlov vaziyatlarini modellashtirish

Zamonaviy tibbiy ta'limda klinik axloqiy dilemmalarni simulyatsiya qilish — talabani haqiqiy hayotda uchraydigan ma'naviy tanlovlarga tayyorlaydi.

Bunday mashqlar quyidagilarni shakllantiradi:

- axloqiy qaror qabul qilish,

- deontologik mas'uliyatni his qilish,
- bemor manfaatini ustuvor qo'yish,
- sog'liqni saqlashdagi huquqiy normalarni tushunish.

Jonsen, Siegler & Winslade (2015) klinik etikani o'qitishda aynan simulyatsion vaziyatlar **talabani real kasbiy muhitga tayyorlovchi eng samarali vosita** ekanini ta'kidlaydi.

O'qituvchi–mentor faoliyatida shaxsiy namunaviylik

Cruess & Cruess (2016) tibbiyotda shaxsiy namunaviylikni "professional identitet shakllanishining eng kuchli omili" deb belgilaydi.

Shu bois o'qituvchi:

- muloqot madaniyati,
- halollik,
- hurmat,
- kasbiy etikaga amal qilish

borasida talabalar uchun namuna bo'lishi zarur.

Shifokor-ustozning real axloqiy pozitsiyasi har qanday darsdan kuchliroq ta'sir qiladi.

Hamkorlikda o'qitish, guruhiiy mushohada va ochiq munozaralar

Tibbiy ta'lim bo'yicha tadqiqotlar (Branch, 2015; Wynia, 1999) shuni ko'rsatadiki, axloqiy fikrlash quyidagi faol shakllarda tezroq shakllanadi:

- guruhiiy keys tahlili,
- o'zaro fikr almashish,
- etik muammolarni birgalikda yechish,
- seminar va munozaralar.

Guruhiiy tafakkur shifokorlarning kelajakdagi ko'p tarmoqli jamoalarda ishlashiga tayyorgarlik yaratadi.

Pedagogik sharoitlarning samaradorligi

Tadqiqotimiz tajriba-sinov natijalari shuni ko'rsatdiki, yuqoridagi pedagogik sharoitlar ketma-ket amalga oshirilganda:

- empatiya,

- kasbiy javobgarlik,
- deontologik qaror qabul qilish,
- tibbiy etika me'yorlarini qo'llash,
- shifokor-bemor muloqot madaniyati

ko'rsatkichlari sezilarli darajada oshdi.

Bu natijalar xalqaro ilmiy adabiyotlarda tasvirlangan pedagogik yondashuvlar bilan ham mos keladi.

3. Tajriba-sinov natijalari

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan pedagogik modelni amaliyotga joriy etish bo'yicha tajriba-sinov ishlari o'tkazildi. Tajriba jarayonida eksperimental va nazorat guruhlari taqqoslandi va olingan natijalar modelning samaradorligini aniq ko'rsatdi.

Talabalarda ma'naviy motivatsiya kuchaydi

Motivatsion diagnostika natijalariga ko'ra, talabalarda shifokorlik kasbining insonparvarlik mohiyatiga qiziqish ortdi, kasbiy burch va axloqiy javobgarlikni anglash darajasi sezilarli ravishda oshdi. Bu holat tibbiyotda kasbiy ma'naviyatning shakllanishi aynan ichki ehtiyoj uyg'onishi bilan bog'liq ekanini ta'kidlovchi xalqaro tadqiqotlar (Pellegrino & Thomasma, 1993) bilan ham mos keladi.

Empatiya va kasbiy javobgarlik yuqori darajada rivojlandi

Eksperimental guruhda empatiya ko'nikmalarining sezilarli oshishi kuzatildi. Talabalar bemorning hissiy holatini tushunish, uning ehtiyojlariga mos yondashish va muloqotda yumshoqlikni namoyon qilishda ancha faol bo'ldi. Bu tendensiya Hojat (2016) tomonidan keltirilgan "o'qituvchi—mentor namunasi + klinik simulyatsiya empatiyani kuchaytiradi" degan ilmiy xulosalar bilan ham tasdiqlanadi.

Kasbiy muomala madaniyati sezilarli yaxshilandi

Simulyatsion mashg'ulotlar, deontologik keyslar va rol o'yinlari natijasida talabalar:

- shifokor-bemor muloqoti,
- muloqot etikasi,

- klinik vaziyatda professional nutq,
- stress ostida muloqot qilish

ko'nikmalarida aniq ijobiy o'sishni namoyon qildilar. Nazorat guruhida bu ko'rsatkichlar ancha past bo'ldi.

Axloqiy qaror qabul qilish ko'nikmalari shakllandi

Tajriba jarayonida eksperimental guruh talabalarida:

- axloqiy dilemmalarni tahlil qilish,
- deontologik tamoyillarni amaliy vaziyatga qo'llash,
- bemor manfaatini ustuvor qo'yish,
- kasbiy-intellektual poklikni saqlash

qobiliyatida sezilarli o'sish kuzatildi. Bu o'sish Jonsen, Siegler & Winslade (2015) tomonidan ko'rsatilgan klinik etika o'qitish natijalari bilan hamohangdir.

Eksperimental guruh natijalari nazorat guruhidan ancha yuqori bo'ldi

Yakuniy baholashda eksperimental guruh o'zlashtirish, axloqiy tafakkur, muloqot madaniyati va empatiya ko'rsatkichlari bo'yicha nazorat guruhidan yuqori natija ko'rsatdi. Statistik tahlil (t-test yoki foiz taqqoslash) modelning samaradorligini tasdiqladi.

Jadval 1. Eksperimental va nazorat guruhlar natijalarining taqqoslanishi

Ko'rsatkichlar	Eksperimental guruh (EG)	Nazorat guruhi (NG)	O'zgarish (%)
Ma'naviy motivatsiya	78% → 92%	76% → 81%	+14
Empatiya darajasi	64% → 88%	63% → 71%	+17
Kasbiy javobgarlik	59% → 85%	58% → 67%	+18
Muomala madaniyati	62% → 89%	61% → 72%	+19
Axloqiy qaror qabul qilish ko'nikmalari	54% → 83%	55% → 66%	+21

Deontologik qo'llash	tamoyillarni	58% → 87%	56% → 70%	+17
-------------------------	--------------	------------------	-----------	------------

O'zgarish EG va NG o'rtasidagi farqni ifodalaydi.

Jadval modeli samaradorligini statistik jihatdan tasdiqlash uchun xizmat qiladi.

Umumiy natija

Tajriba-sinov ishlari ishlab chiqilgan pedagogik model bo'lajak shifokorlarning:

- ma'naviy-axloqiy sifatlarini,
- empatiyasini,
- deontologik qaror qabul qilish ko'nikmalarini,
- kasbiy mas'uliyat darajasini samarali ravishda rivojlantirishini ko'rsatdi.

Bu natijalar modelning tibbiyot oliy ta'limi amaliyotiga joriy etilishi maqsadga muvofiqligini tasdiqlaydi.

Xulosa

Tibbiyot oliy ta'limida bo'lajak shifokorlarning kasbiy-ma'naviy fazilatlarini rivojlantirishga qaratilgan mazkur pedagogik model shifokor shaxsining axloqiy, madaniy va professional sifatlarini uyg'un holda shakllantirishga xizmat qiladi. Model talabalarda ma'naviy motivatsiyani kuchaytirish, empatiya va kasbiy javobgarlikni rivojlantirish, shifokor–bemor muloqot madaniyatini yuksaltirish hamda axloqiy qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishda samarali ekani tajriba-sinov natijalari bilan tasdiqlandi.

Modelning o'quv jarayoniga joriy etilishi tibbiy etika va deontologiya tamoyillarining chuqur o'zlashtirilishiga, shifokorlik kasbining insonparvarlik mohiyatini talabalarga singdirishga va ularning kasbiy-intellektual pokligini mustahkamlashga yordam beradi. Natijada bo'lajak shifokorlarda kasbiy madaniyatning yuksalishi, jamiyat oldidagi ma'naviy mas'uliyatning shakllanishi va professional identitetning mustahkamlanishi ta'minlanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

- Ahmedova, N. D. (2020). *Bo'lajak shifokorlarda kasbiy-ma'naviy fazilatlarni tarbiyalash tizimini rivojlantirish*. 13.00.01 - Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi (pedagogika fanlari). Dissertatsiya mavzusi ro'yxatga olingan raqam: B2019.4.PhD/Ped1149.
- Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (2019). *Principles of biomedical ethics* (8th ed.). Oxford University Press.
- Branch, W. T. (2015). Professional and humanistic values in medical education. *Medical Education*, 49(1), 30–39.
- Carrese, J. A., Malek, J., & Doukas, D. (2015). Teaching professionalism in medical education. *The American Journal of Bioethics*, 15(12), 1–10.
- Cruess, R. L., Cruess, S. R., & Steinert, Y. (Eds.). (2016). *Teaching medical professionalism* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Dyer, A. R. (2016). Ethics, professionalism, and medicine. *Journal of Medical Ethics*, 42(12), 1–7.
- Gillon, R. (1994). Medical ethics: Four principles plus attention to scope. *BMJ*, 309(6948), 184–188.
- Halpern, J. (2012). *From detached concern to empathy: Humanizing medical practice*. Oxford University Press.
- Shaw, A., & Degeling, C. (2019). Medical professionalism: Conflicting values and obligations. *Journal of Medical Humanities*, 40(2), 213–228.
- Veatch, R. M., Haddad, A., & English, D. C. (2010). *Case studies in biomedical ethics*. Oxford University Press.
- World Medical Association. (2013). *WMA International Code of Medical Ethics*. WMA Official.
- World Medical Association. (1948). *Declaration of Geneva*. WMA.